

I. Prezentarea materiei și noțiuni generale – etica, deontologia, morala, valori

De la începutul acestui secol s-a observat o tendință pentru „constituirea unei morale profesionale” care depășește necesitatea respectării angajamentelor specifice asumate potrivit legii și care se impune a fi luată în seamă pentru asigurarea responsabilității profesionale¹. S-a încercat și înlocuirea noțiunii de morală cu cea de etică, deși fiecare are un sens aparte², după cum vor vedea.

Care sunt regulile la care ne referim în aceste note de curs și importanța lor se va înțelege concret analizând întregul material, însă de la început se impune a semnala că regulile de etică și integritate trebuie studiate obligatoriu, fiind introduse ca disciplină în planul de învățământ universitar la programele de licență, de master și de doctorat.

Definiția eticii poate fi identificată printr-o simplă accesare Google, însă aspectul concret care interesează în prezenta disciplină este dat de dimensiunea specifică a acesteia în raport cu caracteristicile, principiile și regulile aplicabile în învățământul superior.

Vom analiza diverse reguli generale de etică în activitatea de cercetare și în cea didactică, dar și reguli de comportament cu privire la atitudini, la ținută în general în mediul academic, toate acestea aflându-se într-o strânsă legătură și definind cadrul în care trebuie să se desfășoare activitatea specifică în învățământul superior.

¹ Ungureanu, O., Munteanu, C., *Drept civil. Introducere*, ed. a VII-a, Ed. Rosetti, București, 2005, pp. 35-36.

² Ștefan, E.E., *Etică și integritate academică*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, Curs universitar, Ed. Pro Universitaria, București, 2021, p. 95.

Titlatura disciplinei se referă și la integritate, noțiune în legătură cu etica, deși distinctă, care relevă o forță deosebită, întemeiată și pe reglementări ca Legea nr. 161/2003³ sau Legea nr. 176/2010⁴. Ambele sunt într-o relație de determinare reciprocă din moment ce Legea învățământului superior⁵, atunci când se referă la valori, are în vedere integritatea, care presupune și promovarea eticii în educație și cercetare⁶.

Învățământul superior are ca scop să genereze cunoaștere și să o transfere către societate atât prin formarea studenților⁷, cât și prin cercetarea științifică⁸, dar și prin implicarea în comunitate⁹, toate acestea fiind de natură să atragă atingerea scopurilor urmărite numai dacă sunt respectate și regulile morale specifice care asigură calitatea cunoașterii, caracterul autentic al acesteia, valori care permit evoluția.

Universitatea nu creează numai profesioniști, ci și oameni, pe care îi încredințează societății, respectul și responsabilitatea¹⁰ fiind valori declarate în Legea învățământului superior, care trebuie protejate, aplicate și care stau la baza unei bune pregătiri profesionale.

Etica este definită ca știință care se ocupă cu studiul teoretic al principiilor și conceptiilor de bază din orice domeniu al gândirii și

³ Publicată în M. Of. nr. 279/21.04.2003.

⁴ Publicată în M. Of. nr. 621/02.09.2010.

⁵ Legea nr. 199/2023, publicată în M. Of. nr. 614/05.07.2023.

⁶ Art. 3 alin. (2) lit. c) din Legea nr. 199/2023 – Viziunea prezentei legi este centrată pe următoarele valori: (...) integritatea, prin asigurarea de repere valorice și promovarea eticii în educație și cercetare.

⁷ Pentru dezvoltarea profesională și personală a studenților și inserția lor pe piața muncii în scopul satisfacerii nevoii de competență a mediului socioeconomic.

⁸ Pentru progresul cunoașterii și mediul socioeconomic.

⁹ În beneficiul instituției de învățământ superior și al mediului social, economic și cultural.

¹⁰ Art. 3 alin. (2) lit. f) și n) din Legea nr. 199/2003.

activității practice¹¹. Ea cuprinde norme în raport cu care un grup uman își reglează comportamentul pentru a deosebi ce este legitim și acceptabil în realizarea scopurilor¹² și se suprapune uneori pe noțiunea de morală.

La rândul său, deontologia este numai o parte a eticii care studiază normele de conduită și obligațiile specifice unei activități profesionale¹³, fiind inițial utilizată în domeniul medical¹⁴. Noțiunea aduce în discuție obligațiile morale care trebuie recunoscute în cadrul respectivei profesii.

Morala se definește prin totalitatea regulilor de purtare a oamenilor¹⁵, ansamblul convingerilor, atitudinilor, deprinderilor reflectate și fixate în principii, norme, reguli, determinate istoric și social, care reglementează comportarea și raporturile indivizilor între ei, precum și dintre aceștia și colectivitate și a căror respectare se întemeiază pe conștiință și pe opinia publică¹⁶.

Sunt astfel relevante conștiința individului și opinia publică, fiind important cum se raportează fiecare la propria persoană, dar mai ales la cei din jur. Conștiința arată sentimentul responsabilității morale față de propria conduită, astfel că o analiză a propriei atitudini prin prisma regulilor morale este realizată automat de individ atunci când acesta interacționează cu mediul înconjurător, cu oamenii, cu regulile de drept, cu ceea ce îi este exterior. Important

¹¹ Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, coordonatorii Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicționarul explicativ ale limbii române DEX*, Ed. Univers Enciclopedic Gold București, 2009, p. 363.

¹² <https://dexonline.ro/definitie/etica> – accesat la 03.11.2023.

¹³ <https://dexonline.ro/definitie/deontologie>, accesat la 3.11.2023.

¹⁴ DEX, 1984, p. 244 – Totalitate a regulilor și uzanțelor care reglementează relațiile dintre medici sau în ce privește clientela lor.

¹⁵ Ungureanu, O., Munteanu, C., *Drept civil. Partea generală*, în reglementarea noului Cod civil, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 56.

¹⁶ <https://dexonline.ro/definitie/morala>, accesat la 03.11.2023.

este ca persoana să cunoască aceste reguli, să le perceapă ca utile și să le respecte nu numai în aparență, ci să fie convins de valoarea și necesitatea lor.

Dacă morala reprezintă un ansamblu de principii și valori care ajută la realizarea distincției între bine și rău, între ceea ce este permis și nepermis, între ceea ce este acceptabil și inacceptabil, etica relevă bunele practici (cum trebuie să ne comportăm) în diverse domenii de activitate¹⁷, reprezentând astfel o aplicare concretă a unor valori și reguli morale în diferite sfere profesionale.

În contextul în care Legea nr. 199/2023, având ca temei norma constituțională¹⁸, arată că în învățământul superior este recunoscută libertatea academică, la prima vedere pot să apară contradicții în termeni, întrucât în același timp trebuie respectate anumite rigori etice, care nu permit orice manifestare din partea celor care participă la actul de educație.

Libertatea academică, garantată prin lege¹⁹ și bazată pe autonomia universitară, presupune organizarea și funcționarea instituțiilor de învățământ superior fără nicio ingerință ideologică, politică sau religioasă, însă nu este absolută.

Într-adevăr, membrii comunității academice se pot *exprima liber*, atât în mediul universitar, cât și în afara acestuia, atât în raport cu activitatea didactică, de cercetare sau de creație intelectuală, cât și cu orice alte activități vizând instituția de învățământ superior. Libertatea academică include *libertatea de a învăța, de a preda și de a cerceta*, de a *gândi* și a pune sub semnul întrebării diverse chestiuni, de a împărtăși idei, în cadrul și în afara școlii²⁰.

¹⁷ <https://www.ethique.gouv.qc.ca/fr/ethique/qu-est-ce-que-l-ethique/quelle-est-la-difference-entre-ethique-et-morale/>, accesat la 25.10.2023.

¹⁸ Art. 32 alin. (6) din Constituție – Autonomia universitară este garantată.

¹⁹ Art. 11 alin. (1) din Legea nr. 199/2023.

²⁰ Art. 11 alin. (6) din Legea nr. 199/2023.

Însă, în același timp, în învățământul superior trebuie asigurate excelența, profesionalismul, integritatea și respectul²¹, care presupune o sumă de rigori, care creează cadrul real în care se poate exercita libertatea academică. Flexibilitatea și diversitatea consacrate ca valori în învățământul superior²² presupun respect pentru varietate și toleranță în procesul de formare, însă toate valorile consacrate de lege trebuie să primească aplicare în același timp în mediul academic, nefiind stabilită o ierarhie a acestora, astfel că fiecare va trebui să fie exercitată până la limita la care riscă să încalce domeniul altei valori.

Idealul educațional al învățământului superior constă în: *dezvoltarea liberă, integrală și armonioasă a individualității umane; formarea personalității autonome și în asumarea unui sistem de valori* care sunt necesare pentru împlinirea și dezvoltarea personală, pentru dezvoltarea spiritului antreprenorial, pentru participarea cetățenească activă în societate, pentru incluziune socială și pentru angajare pe piața muncii²³. Nici unul din scopurile anunțate de lege nu poate fi atins dacă participantul la actul de educație în învățământul superior nu se supune regulilor etice și de comportament specifice domeniului despre care discutăm.

Faptul că în Legea învățământului etica și deontologia academică sunt reglementate în penultimul capitol din titlul I al legii²⁴ nu determină concluzia că legiuitorul a lăsat pe ultimul loc acest aspect, dimpotrivă, ca un corolar al regulilor generale expuse anterior a urmărit să întărească importanța celor etice în mediul academic pentru atingerea idealului educațional în învățământul superior, așa cum este enunțat acesta în debutul legii.

²¹ Art. 3 alin. (2) lit. b), c), e) și f) din Legea nr. 199/2023.

²² Art. 3 alin. (2) lit. g) și h) din Legea nr. 199/2023.

²³ Art. 2 din Legea nr. 199/2023.

²⁴ Capitolul XX – Etica și deontologia universitară din Titlul I – Învățământul superior.

Concluzia

Etica, deontologia și morala sunt noțiuni distincte, dar care au un miez comun și sunt esențiale pentru buna desfășurare a activității în învățământul superior, care se întemeiază pe libertatea academică și recunoaște totodată valori ca profesionalismul, respectul, flexibilitatea, diversitatea.

Întrebări de verificare

Ce se înțelege prin etică?

Ce este deontologia?

Ce sens identificați în text pentru morală?

Care este misiunea învățământului superior declarată în Legea nr. 199/2023?

Ce valori trebuie recunoscute în învățământul superior?

Ce înseamnă libertate academică?

II. Etica și Dreptul

Dacă inițial morala și dreptul erau bine privite împreună, începând cu secolul trecut s-au dezvoltat o serie de curente care au încercat să transforme morala dintr-un ansamblu de valori și reguli generale într-o noțiune individuală, așa cum s-a remarcat în literatura juridică²⁵, ceea ce determină riscul ca morala să se aneantizeze și să fie determinată de circumstanțele și convingerile individuale.

Dreptul este definit ca totalitatea regulilor asigurate și garantate de stat cu scopul de a organiza și disciplina comportamentul uman în principalele relații din societate²⁶, respectarea normelor fiind asigurată prin forța de constrângere a statului²⁷. Așadar, din nevoia de apărare a unor valori sociale importante oamenii au imaginat regulile juridice, care odată încălcate determină posibilitatea aplicării unei forțe coercitive pentru restabilirea echilibrului afectat prin atitudinea contrară normei.

În funcție de tipurile de relații sociale reglementate se distinge între: dreptul penal, dreptul procesual penal, dreptul civil, dreptul procesual civil, dreptul familiei, dreptul administrativ, dreptul afacerilor, dreptul concurenței, dreptul transporturilor, dreptul internațional public, dreptul european etc.

²⁵ Ungureanu, O., Munteanu, C., *Drept civil Introducere, op. cit.*, p. 36. Duminică, R., *Lege și legiferare în societatea românească actuală*, Teză de doctorat, nepublicată, Universitatea din Craiova, Facultatea de Drept, 2012, p. 26 și p. 65; Duminică, R., *Originea sacră și morală a dreptului*, în volumul *In honorem Gheorghe C. Mihai*, Ed. Universul Juridic, București, 2016, pp. 130-131.

²⁶ Popa, N., *Teoria generală a dreptului*, Ed. All Beck, București, 2002, p. 89.

²⁷ Chelaru, E., *Teoria generală a dreptului civil în reglementarea NCC*, curs universitar, Ed. C.H. Beck, București 2014, p. 1.

Numai relațiile sociale de o anumită importanță devin drept, adică sunt reglementate, altele rămân în sfera unor simple recomandări sau a unor reguli nescrise acceptate de colectivitate, unele putând dobândi la un anumit moment o importanță deosebită pentru buna derulare a raporturilor între cei implicați în respectivul domeniu, ceea ce determină nevoia de reglementare.

Etica este legată de principiile și regulile morale, care nu au forța juridică specifică normei de drept, astfel că este important să o înțelegem în paralel cu noțiunea de drept, ca ansamblu de reguli juridice menite să disciplineze conduitele individuale, inclusiv prin luarea unor măsuri coercitive dacă este cazul.

În sine, morala reprezintă un ansamblu de reguli nescrise, care nu se obiectivează juridic, care nu se bucură de puterea de a fi aduse la îndeplinire prin măsuri coercitive, astfel că și etica împrumută aceleași trăsături.

Însă uneori, anume atunci când legea prevede, morala devine izvor de drept²⁸ și beneficiază de regimul normei juridice în caz de nerespectare, ceea ce o ridică pe aceeași poziție cu legea, în sens larg.

Codul civil se referă la bunele moravuri pentru a le consacra ca izvoare de drept secundar²⁹ cum este cazul art. 11, care arată că nu se poate deroga prin convenții sau acte juridice unilaterale de la legile care interesează ordinea publică sau de la bunele moravuri, fiind instituită o regulă de drept în sensul caracterului obligatoriu al bunelor moravuri ca element al ordinii publice, după aplicarea prescripțiilor legale. În alte cazuri, Codul, prin trimiterea la bunele moravuri, urmărește numai să determine condiții sau reguli aplicabile altor instituții. Spre exemplu, în art. 1 alin. (4) C. civ. se arată că numai uzanțele conforme ordinii publice și bunelor moravuri sunt

²⁸ Chelaru, E., *op. cit.*, p. 20.

²⁹ Nicolae, M., *Drept civil. Teoria generală*, vol. I, Ed. Solomon, București, 2017, p. 282.

recunoscute ca izvoare de drept, fiind astfel introduse condiții pentru ca uzanțele să fie obligatorii.

Așadar, ca regulă, dreptul se raportează la norme care pot fi aduse la îndeplinire cu forța publică dacă este cazul, iar morala (bunele moravuri) vizează norme care nu pot fi impuse prin anumite organe și proceduri, determinând o sancțiune de natură psihologică, muștrarea de conștiință, izolarea sau îndepărtarea individului dintr-un grup³⁰. Dacă însă legea se referă la bunele moravuri ca izvor de drept, încălcarea normelor morale atrage sancțiuni juridice, iar reechilibrarea situației afectate prin nerespectarea normei se atinge prin intermediul forței coercitive.

În egală măsură, etica poate primi reglementare în fiecare domeniu în parte, importanța ei determinând necesitatea prezentării clare a regulilor etice de urmat în desfășurarea unei anumite activități și a măsurilor coercitive necesare.

În învățământul superior, Legea nr. 199/2023³¹ se preocupă de regulile etice și deontologice în activitatea didactică și cea de cercetare, în activitatea de comunicare a rezultatelor cercetării, în exercitarea atribuțiilor specifice funcțiilor de conducere, cu privire la respectarea ființei și demnității umane.

Actul normativ arată că trebuie completat cu dispozițiile din Codul-cadru de etică și deontologie universitară aprobat prin hotărâre de Guvern, respectiv cu regulamentele proprii ale instituției de învățământ superior, iar din perspectivă procedurală, cu Regulamentul-cadru pentru organizarea și funcționarea comisiilor de etică universitară, aprobat prin ordin al ministrului educației.

În Legea învățământului superior sunt prezentate distinct: abaterile de la normele de etică și deontologie în activitatea didactică și de cercetare, consecințele acestora și o minimă procedură necesară pentru aplicarea concretă a dispozițiilor substanțiale în materia eticii academice.

³⁰ Ungureanu, O., Munteanu, C., *Drept civil. Introducere, op. cit.*, p. 35.

³¹ Cap. XX din Titlul I.

Concluzia

Dreptul, morala și etica sunt noțiuni distincte, care însă în prezent, față de reglementarea concretă a regulilor etice în Legea învățământului superior, comportă similitudini de regim juridic, interesând în special eficiența aplicării și posibilitatea impunerii respectării lor prin intermediul unor măsuri coercitive specifice legii.

Întrebare de verificare

Care este raportul între drept și morală?

III. Legi aplicabile, dreptul pozitiv, norme interne și norme supranaționale, tipuri de norme

Izvoarele în materia analizată sunt reprezentate de: Legea nr. 199/2023; Codul-cadru de etică și deontologie universitară, aprobat prin hotărâre a Guvernului; Regulamentul-cadru privind organizarea și funcționarea comisiilor de etică universitară, de la nivelul instituțiilor de învățământ superior aprobat prin ordin al ministrului educației; standarde și linii directoare privind managementul eticii, ca parte a Metodologiei de evaluare externă, a standardelor, a standardelor de referință și a listei indicatorilor de performanță, aprobată prin hotărâre a Guvernului; Codul de etică și deontologie universitară al instituției de învățământ superior; norme de etică și deontologie profesională prevăzute în alte acte normative aplicabile personalului instituțiilor de învățământ superior³².

Până la intrarea în vigoare a Legii nr. 199/2023, Legea nr. 1/2011³³ nu se preocupa de conținutul concret al normelor de etică, deși le consacra și le recunoștea necesitatea. Astfel, legea prevedea, pe de o parte, obligativitatea universităților de a prevedea în Carta universitară un Cod de etică și deontologie³⁴, iar pe de altă parte, reglementa atribuții ale Consiliului de Etică și Management Universitar și ale comisiei de etică³⁵ și sancțiuni³⁶ care puteau fi

³² Art. 161 din Legea nr. 199/2023.

³³ Legea educației naționale, publicată în M. Of. nr. 18/10.01.2011.

³⁴ Art. 128 alin. (2) lit. b) din Legea nr. 1/2011.

³⁵ Art. 218, art. 306-308 din Legea nr. 1/2011.

³⁶ Art. 318-319 din Legea nr. 1/2011.